

หลักบริบทอภิธานิยธรรมกับพฤติกรรมทางการเมือง Principles of Context Aparihaniyadhamma and Political Behavior

ภาณุวัฒน์ นามสิทธิ์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Phanuwat Nammasid
Kasetsart University, Thailand
E-mail1 : phanuwathn810@gmail.com

Received: March 2, 2024; Revised: March 29, 2024; Accepted: March 31, 2024

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เห็นว่าแนวคิดของระบอบประชาธิปไตยถือว่าประชาชนเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย ภายใต้หลักการแบ่งแยกและตรวจสอบการใช้อำนาจ โดยมีองค์กรผู้ใช้อำนาจทางนิติบัญญัติ องค์กรผู้ใช้อำนาจทางบริหารและองค์กรผู้ใช้อำนาจทางตุลาการ เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชน เนื่องจากบทบาททางการเมืองของประชาชนในฐานะที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยจึงเป็นหัวใจสำคัญของระบอบประชาธิปไตย

ผลการศึกษา หลักอภิธานิยธรรม 7 เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียวดังนี้ 1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2. พร้อมเพรียงกันประชุม 3. ไม่ถืออำนาจใครต่อความสะดวก 4. ผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน 5. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี 6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ปูชนียสถาน 7. จัดให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทรงธรรม พฤติกรรมทางการเมือง หมายถึง การแสดงออกทางการเมืองทั้งในการกระทำหรือความรู้สึกนึกคิด และทัศนคติทางการเมือง ตลอดจนการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่มีผลก่อให้เกิดการพัฒนาร่วมมือ หรือขัดแย้ง ซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองนั้นมีหลายรูปแบบ อาทิ เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง การปฏิบัติตามกฎหมาย ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางการเมืองข้างต้น สามารถแบ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมในบริบทต่างๆ เช่น บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม เป็นต้น และปัจจัยที่สอง คือ ปัจจัยที่เกิดขึ้นจากตัวบุคคล ที่กระทบต่อสิ่งเร้า การรับรู้ ทัศนคติ ความเชื่อ เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการตัดสินใจให้ประชาชนออกมาใช้สิทธิเลือกตั้ง

องค์ความรู้ หลักอภิธานิยธรรม 7 เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บุคคลและองค์กร ดังนี้ หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ พร้อมเพรียงกันประชุม 3. ไม่ถืออำนาจใครต่อความสะดวก ผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี เคารพสักการบูชาเจดีย์ปูชนียสถาน และจัดให้ความอารักขาคู่ครองอันชอบธรรม ที่เอื้อต่อการแสดงออกซึ่ง

พฤติกรรมทางการเมืองของผู้คน ได้แก่ ในด้านพฤติกรรมทางการเมือง ด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง ด้านการให้ความรู้ทางการเมือง และด้านการติดตามข่าวสารทางการเมือง

สรุปโดยย่อ หลักอภิธานิยธรรม 7 สามารถส่งผลต่อพฤติกรรมทางการเมืองของประชาชนให้แสดงออกทางการเมืองที่เหมาะสมและป้องกันความรุนแรงทางการเมือง

คำสำคัญ : หลักอภิธานิยธรรม 7; พฤติกรรมทางการเมือง; การแสดงออกทางการเมือง

Abstract

This academic article sees that the concept of democracy assumes that the people are the owners of sovereignty. Under the principle of separating and checking the use of power There is an organization that exercises legislative power. Organizations exercising executive power and organizations exercising judicial power It is the exercise of sovereignty on behalf of the people. Because of the political role of the people as owners of sovereignty, it is the heart of democracy.

Results of the study: The 7 Aparihaniyadhamma principles are principles of shared responsibility that will help prevent deterioration. Leads to prosperity in the following ways: 1. Regularly meet together regularly. 2. Meet together in unison. 3. Do not be arbitrary and desire convenience. 4. Anyone who is an adult has long experience. 5. Honor and protect women. 6. Respect Pay homage to the sacred pagoda. 7. Provide righteous care, nourishment, and protection to the monks who have good morals. Political behavior means the expression of politics in actions or feelings and political attitudes. As well as political participation in various forms, whether it results in development, cooperation or conflict. Political behavior comes in many forms, such as voting in elections. Compliance with the law As for the factors related to political behavior above. Relevant factors can be divided into 2 parts: external factors or environmental factors in various contexts such as social, economic, political, cultural contexts, etc., and the second factor is factors that arise from the individual. That affects stimuli, perceptions, attitudes, beliefs, etc. These factors affect the decision for people to come out and exercise their right to vote.

The knowledge of the 7 principles of Aparihaniyadhamma is a principle of shared responsibility that will help prevent deterioration. Leads to prosperity for individuals and organizations as follows: Regularly meet together. Meet together in unison. 3. Do not be arbitrary and desire convenience. Anyone who is an adult has a long experience. Honor and protect women Pay homage to the sacred pagoda and provide righteous protection that facilitates the expression of people's political behavior, namely in terms of political behavior Political participation Political knowledge and following political news

Briefly summarized, the 7 Aparihaniyadhamma principles can influence people's political behavior to express themselves in an appropriate political way and prevent political violence.

Keywords : 7 Principles of Aparihaniyadhamma; Political Behavior; Political Expression

บทนำ

สภาพทางการเมืองของประเทศไทยในอดีต อาจกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องของ การแก่งแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในระดับกลุ่มผู้นำทางการเมือง จนกระทั่งภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พุทธศักราช 2516 เป็นการเริ่มต้นที่แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาการและการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนมากยิ่งขึ้น นอกจากเหตุการณ์ดังกล่าวแล้วยังมีเหตุการณ์ที่ประชาชนต่อต้านการกลับมาของเหล่าอดีตผู้นำในกลุ่มเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พุทธศักราช 2519 และการเคลื่อนไหวของการต่อสู้ของประชาชน ในช่วงวันที่ 17-20 ตุลาคม พุทธศักราช 2535 ที่เรียกกันว่า “พฤษภาทมิฬ” หรือ “พฤษภาทมิฬวิปโยค” ที่เป็นการต่อสู้กันกับระบอบอำนาจนิยม (คณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ) ที่พยายามสืบทอดอำนาจการรัฐประหารเมื่อวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2534 อย่างไรก็ตามทั้ง 3 เหตุการณ์ การเข้าร่วมของประชาชนเพื่อการต่อสู้เพื่อประชาธิปไตยก็มีความแตกต่างกันโดยเฉพาะกลุ่มที่เข้าร่วมโดยเหตุการณ์ 14 ตุลาคม พุทธศักราช 2516 และ 6 ตุลาคม พุทธศักราช 2519 เป็นกระบวนการของการต่อสู้ของกลุ่มนักศึกษา ส่วนผู้เข้าร่วมในเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ เป็นกลุ่มประชาชนที่มีความหลากหลายอาชีพ ซึ่งเป็นการรวมตัวของกลุ่มการเมือง ชนชั้นกลางและชนชั้นล่าง โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นกลางซึ่งถือว่ามีเป็นจำนวนมาก โดยมีข้อสังเกตเกี่ยวกับผู้ชุมนุมส่วนใหญ่นั้นจะเป็นผู้ทำงานบริษัท หน่วยงานภาครัฐและรัฐวิสาหกิจ เป็นบุคคลที่ค่อนข้างมีฐานะดีและมีเวลา โดยผู้ชุมนุมส่วนใหญ่ในเหตุการณ์ครั้งนั้น จะนำโทรศัพท์มือถือมาใช้ในการสื่อสาร และมีการขบวนนัดมาร่วมชุมนุมด้วย ผู้ชุมนุมในเหตุการณ์ดังกล่าวจึงมีการเรียกกลุ่มผู้ชุมนุมนี้ว่า “มือบรกดเก่ง” หรือ “มือบมือถือ” การเรียกร้องของกลุ่มผู้ชุมนุมในเหตุการณ์ดังกล่าวประสบผลสำเร็จในการเรียกร้องประชาธิปไตยคืนมาในที่สุด

พัฒนาการและสถานการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะช่วงปี พ.ศ. 2549 เป็นต้นมา จะเห็นได้ว่าเกิดความรุนแรงทางการเมืองเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะความขัดแย้งทางความคิดระหว่างประชาชนด้วยกันเอง ในอดีตที่ผ่านมาเป็นหาความขัดแย้งทางการเมืองเกิดขึ้นเป็นความขัดแย้งของผู้นำและผู้ถูกปกครองด้วยกันเอง แต่ความรุนแรงทางการเมืองของสังคมไทยในช่วง พ.ศ. 2549 จนถึงปัจจุบัน หลายครั้งเป็นความรุนแรงที่เกิดจากประชาชน ในขณะที่อดีตกลุ่มที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาประเทศชาติ และการพัฒนาประชาธิปไตยเป็นกลุ่มคนชั้นกลางอย่างเห็นได้ชัดในเหตุการณ์สำคัญทางการเมือง 2 เหตุการณ์คือ เหตุการณ์พฤษภาทมิฬวิปโยค และเหตุการณ์ 14 ตุลาคม นั้น สังคมไทยหรือแม้กระทั่งสังคมอื่นทั่วโลก เห็นว่าชนชั้นกลางมีความสำคัญอย่างมากต่อการเจริญเติบโตของระบอบประชาธิปไตยไทยต่อไป ผู้เขียนจึงสนใจเลือกที่จะนำเสนอการศึกษาพฤติกรรมทางการเมืองกับหลักพุทธธรรม เพราะเนื่องจากเมืองไทยเป็นเมืองพุทธ เพื่อนำมาปรับใช้ในการแก้ปัญหาเรื่องความขัดแย้งทางการเมืองโดยเฉพาะกลุ่มเสื้อเหลือง เสื้อแดง ซึ่งภายหลังมีกลุ่มอื่นๆ ตามมาอีกที่จะแสดงบทบาททางการเมืองตามความเชื่อของกลุ่มตนเอง เช่น กลุ่มคนเสื้อหลากสี เป็นต้น ดังนั้นการศึกษาของช่วงระยะเวลาดังกล่าว ผู้เขียนคาดหวังว่าจะเป็นข้อมูลพฤติกรรมทางการเมืองของคนทุกชนชั้น ในภาวะการณ์ที่ไม่ปกติของสังคมไทย ซึ่งจะเป็นบทเรียนและเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติเพื่อการพัฒนาประชาธิปไตยต่อไป

หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางการเมือง

การนำหลักอปริหานิยธรรม 7 มาเป็นหลักธรรมสำหรับประยุกต์ใช้กับพฤติกรรมทางการเมือง ซึ่งหลักอปริหานิยธรรม 7 หมายถึง “ธรรมอันเป็นเหตุแห่งความไม่เสื่อม” หรือหมายความว่า “ไม่เป็นเหตุแห่งความหายนะ” ดังมีรายละเอียดเกี่ยวกับหลักอปริหานิยธรรม ดังต่อไปนี้

ความหมายของหลักอปริหานิยธรรม

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (2539) ให้ความหมายเกี่ยวกับ อปริหานิยธรรม เป็นธรรมไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว ชื่อว่า อปริหานิยธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตฺโต) (2557) ได้ให้ความหมายไว้ว่า อปริหานิยธรรม หมายถึง เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง

สรุปได้ว่า อปริหานิยธรรม หมายถึง เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว

องค์ประกอบของหลักอปริหานิยธรรม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2550) ได้อธิบายหลักอปริหานิยธรรม 7 เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองมีดังนี้

1. หมั่นประชุมกันเนื่องนิത്യพบปะปรึกษาหารือกิจการงาน (ที่พึงรับผิดชอบตามระดับของตน) โดยสม่ำเสมอ
2. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันกระทำกิจทั้งหลายที่พึงทำร่วมกัน
3. ไม่ถืออำเภोजใจใครต่อความสะดวก บัญญัติวางข้อกำหนดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ อันมิได้ตกลงบัญญัติกันไว้แล้ว และไม่เหยียบย่ำล้มล้างสิ่งที่ตกลงวางบัญญัติกันไว้แล้ว ถือปฏิบัติมั่นอยู่ในบทบัญญัติใหญ่ที่วางไว้เป็นธรรมเนียม
4. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือ ท่านเหล่านั้นมองเห็นความสำคัญแห่งถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งอันพึงรับฟัง
5. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรีมิให้มีการข่มเหงรังแก
6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ปูชนียสถาน อนุสาวรีย์ประจำชาติอันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ เราให้ทำดี และเป็นที่ยอมรับของหมู่ชน ไม่ละเลย พิธีการบูชาอันพึงทำต่ออนุสรณ์สถานเหล่านั้นตามประเพณี
7. จัดให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทรงธรรมบริสุทธิ์ซึ่งเป็นหลักใจและเป็นตัวอย่างทางศีลธรรมของประชาชน เต็มใจต้อนรับและหวังให้ท่านโดยผาสุก

การประยุกต์ใช้หลักอปริหานิยธรรม 7 เพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน

หลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่มีคุณค่าและประโยชน์มากมาย ซึ่งมีทั้งหลักธรรมที่ใช้สำหรับประพฤติปฏิบัติของแต่ละบุคคล และหลักธรรมที่ใช้สำหรับการอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข โดยเฉพาะหลักอปริหานิยธรรม ซึ่งเป็นธรรมสำหรับการปกครองที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองของหมู่คณะ องค์กร หน่วยงาน ต่าง ๆ รวมถึงการปกครองระดับประเทศ (บุศรา โพธิสุข, 2558) ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาค้นคว้าหลักอปริหานิยธรรมที่มีในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยแบ่งเนื้อหาสาระออกเป็นดังนี้

ประการที่ 1 การประชุมเป็นนิตย หมายถึง ธรรมข้อแรกในหลัก “อปริหานิยธรรม 7” ที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ให้ไว้ และดูเหมือนคนทำงานในยุคสมัยนี้ก็นิยมการประชุมกันเป็นนิตย เพราะถามใครก็ติดประชุมกันทั้งนั้น จนบางวันมีแต่ประชุมและประชุม ซึ่งว่าไปก็ดูท่าจะดีเพราะได้มีการพูดคุยกันบ่อย ๆ งานก็น่าจะก้าวหน้าไปด้วยดี

ประการที่ 2 การพร้อมเพียงกันประชุม หมายถึง การประชุม – เลิกประชุม และกระทำการที่ควรทำ โดยพร้อมเพียงกัน เพื่อให้เกิดความยุติธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของหมู่คนที่อยู่ร่วมกันไม่กินแหนงแคลงใจกัน จะทำงานอะไรก็สำเร็จได้ เช่น ในครอบครัวมีอะไรปรึกษาหารือกันก็ต้องอยู่พร้อมกันเพื่อทุกคนจะได้ยอมรับในสิ่งที่จะทำลงไปด้วยความเต็มใจ ซึ่งการพร้อมเพียงกันประชุมเลิกประชุมโดยพร้อมเพียงกันซึ่งเป็น 1 ในหลักการ ของหลักการ การประชุมที่ดี

ประการที่ 3 การไม่บัญญัติ หรือไม่ล้มเลิกข้อบัญญัติตามอำเภอใจ หมายถึง การไม่บัญญัติ หรือไม่ล้มเลิก ระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขององค์กร หรือกฎระเบียบข้อบังคับอื่น ๆ ตามความต้องการของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือตามความต้องการของกลุ่มคนใดกลุ่มคนหนึ่ง หรือตามอิทธิพลใดอิทธิพลหนึ่ง โดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง และชอบธรรมการไม่บัญญัติสิ่งที่ขัดต่อกฎหมายรัฐธรรมนูญและไม่เลิกล้มกฎหมายรัฐธรรมนูญหรือสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว เพราะกฎหมายรัฐธรรมนูญ นั้นเป็นกฎหมายแม่บทของการปกครองและบริหารประเทศ บ้านเมืองจะสงบสุขได้ ทุกคนจะต้องไม่บัญญัติและไม่ล้มเลิก ระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ขององค์กร หรือกฎระเบียบข้อบังคับอื่น ๆ ตามความพอใจของตนหรือของกลุ่มโดยไม่คำนึงถึงความถูกต้อง

ประการที่ 4 การเชื่อฟังผู้บังคับบัญชา หมายถึง การส่งเสริม สนับสนุนและปฏิบัติตามผู้บังคับบัญชา ให้บรรลุไปตามวัตถุประสงค์และนโยบายขององค์กร ปฏิบัติหน้าที่ตามพันธกิจที่ผู้บังคับบัญชามอบหมาย ด้วยความซื่อสัตย์และขยันหมั่นเพียร ให้ความเคารพเชื่อฟัง ให้เกียรติและปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บังคับบัญชาในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ ฟังปฏิบัติงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ รอบคอบ รวดเร็ว ขยันหมั่นเพียร ถูกต้อง สมเหตุสมผลตระหนักถึงหน้าที่และความรับผิดชอบในการปฏิบัติงาน เพื่อประโยชน์สูงสุดของหน่วยงาน

ประการที่ 5 เคารพสิทธิสตรี หมายถึง การเปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วม ทางการเมืองหรือการเข้าไปมีบทบาทในตำแหน่งสำคัญของภาคราชการและเอกชน ผู้หญิงควร ได้ตำแหน่งโดยมีสัดส่วนที่เทียบกับผู้ชาย

ตามกฎหมายรัฐธรรมนูญราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2554 มาตรา 3 บุคคลย่อมเสมอกันในกฎหมายและได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกันชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน ตามหลักปณิญาสากล่าวด้วยสิทธิมนุษยชนแห่งสหประชาชาติ

ประการที่ 6 ส่งเสริม และรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม หมายถึง วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นนั้นมีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตมาช่วยปลูกฝังจิตสำนึกให้คนรักท้องถิ่นรักแผ่นดินของตนเอง วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของ ชาวไทยนั้นมีมากหลายอาจแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่ ความเชื่อถือศรัทธาของประชาชน กล่าวโดยสรุปเนื้อหาสาระการแสดงของทุกภาคจะสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตความเป็นอยู่ที่เป็นจริง ของคนในสังคม ในท้องถิ่นของตนเองแทรกมุขตลกบ้างเพื่อสร้างอารมณ์สร้างความสุข สนุกสนานให้กับผู้ฟังผู้ชม วัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของชาวไทยนั้นเป็นมรดกอันมีค่า สมควรช่วยกัน ส่งเสริมรักษาต่อรวมใจกันส่งเสริมและรักษาอนุรักษ์คุณค่าของความเป็นไทยให้มันคงยืนยงตลอดไป

ประการที่ 7 การอารักขา คุ้มครอง ปกป้อง อันชอบธรรม หมายถึง การคุ้มครองการปกป้อง และการดำรงรักษา พระพุทธศาสนาให้คงอยู่ตลอดไปโดย การทำนุบำรุง พระพุทธศาสนาด้วยการถวายปัจจัยสี่ ด้วยการสนับสนุนการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน ด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกการมีส่วนร่วมกิจกรรมในทางพระพุทธศาสนา การสนับสนุนการนา หลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม และพัฒนาคุณภาพชีวิต

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางการเมือง สามารถสรุปได้ว่า อปปรยานิยธรรม 7 เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียวดังนี้ 1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2. พร้อมเพรียงกันประชุม 3. ไม่ถืออำนาจใครต่อความสะดวก 4. ท่านผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน ให้เกียรติเคารพนับถือ 5. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี 6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ปูชนียสถาน 7. จัดให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทรงธรรม

พฤติกรรมทางการเมือง

ความหมายของพฤติกรรมทางการเมือง

นักวิชาการของไทยหลายท่านได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับความหมายของพฤติกรรมทางการเมือง ซึ่งความหมายของพฤติกรรมทางการเมืองมีผู้ให้คำจำกัดความไว้มากมาย ซึ่งจะขอกล่าวพอสังเขป ดังนี้

จักรพันธุ์ วุฒิบุรณาวาทย์ (2543) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมทางการเมือง หมายถึง การแสดงออกทางการเมืองซึ่งการแสดงออกจะเป็นอย่างไรนั้น ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ทางการเมือง (political socialization) หรือความสำนึกทางการเมืองของคนในชาติ ตลอดจนวัฒนธรรมทางการเมือง (political culture) และความสนใจของคนในชาติด้วย

วิชัย ต้นศิริ (2547) พฤติกรรมทางการเมืองของมนุษย์เป็นผลพวงของปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคลิกภาพกับสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อม มนุษย์ทุกคนย่อมได้มีปฏิกริยาต่อสิ่งเร้าจากสภาวะแวดล้อม ในทำนองเดียวกันภายใต้สิ่งแวดล้อมเดียวกัน และแม้แต่ได้รับสิ่งเร้าจากสิ่งแวดล้อมเดียวกันมนุษย์สองคน ก็อาจจะมีปฏิกริยาแตกต่างกัน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า พฤติกรรมทางการเมือง หมายถึง การแสดงออกทางการเมืองทั้งในการกระทำหรือความรู้สึนึกคิด และ ทศนคติทางการเมือง ตลอดจนการมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่มีผลก่อให้เกิดการพัฒนาร่วมมือ หรือขัดแย้ง ซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองนั้นมีหลายรูปแบบ อาทิ เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง การปฏิบัติตามกฎหมาย

รูปแบบพฤติกรรมทางการเมือง

ระบอบประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม ซึ่งเปิดโอกาสให้ประชาชนได้แสดงทัศนะ และมีส่วนร่วมในการตัดสินใจเรื่องต่างๆ ที่มีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ ซึ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองก็เป็นรูปแบบหนึ่งของพฤติกรรมทางการเมืองในระบบประชาธิปไตย โดยรูปแบบพฤติกรรมทางการเมืองอาจแบ่งได้ด้วยหลักเกณฑ์หลายประเภท เช่น การแบ่งการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบสมัครใจ (Voluntary Participation) การมีส่วนร่วมแบบระดม (Mobilization Participation) หรือแบ่งพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองเป็นแบบที่ถูกกฎหมายและที่ผิดกฎหมาย หรือแบ่งออกเป็นพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบสันติกับการใช้ความรุนแรง หรือแบ่งการมีส่วนร่วมแบบปกติ (Conventional Participation) กับการมีส่วนร่วมแบบไม่ปกติ (Unconventional Participation) หรือจะแบ่งออกตามประเภทของกิจกรรม โดย รสลิน ศิริยะพันธ์ และคณะ (2551) ได้กำหนดรูปแบบพฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองในงานวิจัยเรื่อง พฤติกรรมทางการเมืองของชนชั้นกลางกับการพัฒนาการเมืองไทย กรณีภาคเหนือ โดยยึดตามประเภทของกิจกรรมเฉพาะพฤติกรรมที่เรียกว่า พฤติกรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบปกติ (Conventional Participation) ดังนี้ 1) การให้ความสนใจติดตามข่าวสารทางการเมือง 2) การออกไปใช้สิทธิเลือกตั้ง 3) การเป็นสมาชิกกลุ่ม/สมาคมองค์กรทางการเมือง 4) การให้คำวิพากษ์วิจารณ์ต่อการดำเนินการของพรรคการเมืองและรัฐ และ 5) การให้การสนับสนุนพรรคการเมือง

Lester W. Milbrath and M.L. Goul (อ้างถึงใน บุญทริกา เจียงเพชร, 2543) ได้กล่าวถึงรูปแบบการมีส่วนร่วมทางการเมือง อาจแบ่งประเภทหรือรูปแบบได้ออกเป็น 6 รูปแบบ ดังต่อไปนี้

1) การเลือกตั้งเป็นรูปแบบของการมีส่วนร่วมทางการเมืองที่สามารถแยกกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการรณรงค์หาเสียงและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพรรคการเมืองออกจากกิจกรรมทางการเมืองในรูปแบบอื่นๆ การลงคะแนนเสียงไม่จำเป็นต้องอาศัยการสื่อข่าวและการจูงใจมากเหมือนกิจกรรมการเมืองอื่นๆ ผู้ที่ไปลงคะแนนเสียงอาจไม่ต้องไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองในรูปแบบอื่นๆ ก็อาจไม่ไปลงคะแนนเสียงก็ได้

อย่างไรก็ตามสำหรับประเทศในระบอบประชาธิปไตยนั้น การลงคะแนนเสียงเลือกตั้งเป็นกระบวนการกระทำอยู่อย่างต่อเนื่อง และมีอิทธิพลต่อการนำในระบบการเมือง โดยทำให้ผู้นำต้องปรับนโยบายของตน เพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากประชาชน การลงคะแนนเสียงจึงมีความสำคัญมาก เนื่องจากสามารถกำหนดความเป็นไปของรัฐบาลหรือการปกครองได้ทันที

2) การเป็นเจ้าหน้าที่พรรคการเมืองและผู้รณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง หมายถึง การเข้าร่วมในพรรคการเมืองในช่วงระหว่างการเลือกตั้งและในการรณรงค์หาเสียง การรับบริจาคเงินช่วยเหลือแก่พรรคและผู้สมัครรับการเลือกตั้ง การชักชวนประชาชนไปลงทะเบียนเพื่อใช้สิทธิลงคะแนน การเข้าร่วมและการสนับสนุนพรรคการเมือง การพยายามชักชวนให้ประชาชนลงคะแนนเสียงแก่พรรคการเมืองหรือผู้สมัครที่ตนชอบ การลงสมัครรับการเลือกตั้ง การมีส่วนร่วมทางการเมืองดังกล่าว ต้องอาศัยความตื่นตัวและสนใจอย่างแท้จริง บุคคลที่มีรูปแบบทางการเมืองดังกล่าว ต้องอาศัยความตื่นตัวและสนใจอย่างแท้จริง บุคคลที่มีส่วนร่วมทางการเมืองประเภทที่ 2 นี้จัดเป็นพวกที่ขึ้นเวทีต่อสู้ทางการเมือง (Gladiators) ในขณะที่คนส่วนมากจะมีบทบาทเป็นเพียงผู้เฝ้าดู (Spectators) คอยตัดสินว่าใครจะเป็นผู้ชนะด้วยการลงคะแนนเสียงให้คนที่ตนชอบ

3) การเป็นผู้ที่มีบทบาทในสังคม หมายถึง การเข้าร่วมในการก่อตั้งกลุ่มเพื่อนเพื่อแก้ปัญหาของสังคมหรือร่วมมือกับกลุ่มต่างๆ ที่มีอยู่แล้ว เพื่อมีบทบาทในการเกี่ยวข้องกับกิจกรรมสาธารณะหรือติดต่อกับราชการในเรื่องปัญหาสังคม ผู้ที่มีบทบาทในชุมชนจึงเป็นผู้ที่มีความกระตือรือร้นสูง และมีระดับความผูกพันทางใจกับชุมชนสูง อย่างไรก็ตามผู้ที่มีบทบาทในชุมชนนี้แตกต่างจากเจ้าหน้าที่พรรคการเมืองและเจ้าหน้าที่รณรงค์หาเสียงดังกล่าวมาแล้ว

4) การติดต่อกับทางราชการเป็นกิจกรรมที่เป็นเรื่องเฉพาะเจาะจงของบุคคล ซึ่งจะมีผลต่อนโยบายโดยตรงกับบุคคลนั้นเองเท่านั้น เช่น การติดต่อกับทางราชการในเรื่องภาษีโรงเรือน โรงเรียน การทำถนนการติดต่อขอรับสวัสดิการทางสังคม ฯลฯ อย่างไรก็ตามยังมีนักวิชาการบางท่านมองว่าการมีส่วนร่วมทางการเมืองตามรูปแบบนี้ อาจจะไม่ใช่การมีส่วนร่วมทางการเมืองที่แท้จริง แต่เป็นการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบคับแคบ (Parochial Participation) หรือการติดต่อเฉพาะเรื่องเท่านั้น

5) การเป็นผู้ประท้วง หมายถึง การเข้าร่วมเดินขบวนตามถนนหรือการก่อจลาจล ในกรณีที่เป็นเพื่อบังคับให้รัฐแก้ไขบางสิ่งบางอย่างซึ่งเกี่ยวข้องกับการเมืองให้ถูกต้อง รวมถึงการประท้วงอย่างเข้มแข็งและเป็นไปอย่างเปิดเผยต่อกรณีที่รัฐบาลกระทำในสิ่งที่ผิดศีลธรรม การให้ความดูแลเอาใจใส่กับการชุมนุมประท้วงรัฐบาลและการปฏิเสธการยอมรับกฎหมายที่ไม่ยุติธรรม

6) การเป็นผู้สื่อสารทางการเมือง หมายถึง การเป็นผู้ติดตามข่าวสารทางการเมืองอยู่เสมอ การส่งข่าวสารแสดงการสนับสนุนให้แก่ผู้นำทางการเมืองเมื่อเขากระทำในสิ่งที่ดีและถูกต้อง หรือการส่งคำสังคัดค้านไปให้เมื่อเขากระทำในสิ่งที่เลวร้าย การเข้าร่วมแก้ปัญหาทางการเมือง การให้ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับการแก้ปัญหาในชุมชนที่อาศัย การให้ความสนใจกับทางราชการและเขียนจดหมายถึงบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ ผู้ที่เข้ามามี

ส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบนี้จะเป็นผู้ที่มีการศึกษาสูง มีข้อมูลเกี่ยวกับการเมืองมากและมีความสนใจทางการเมืองมากด้วย ผู้สื่อสารทางการเมืองเหล่านี้จะวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลมากกว่าบรรดาเจ้าหน้าที่ของพรรคการเมืองหรือผู้รักชาติแต่จะไม่แสดงออกด้วยกิจกรรมการประท้วง

3. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมทางการเมือง

Lester W. Milbrath and M.L. Goul (อ้างถึงใน รสริน ศิริยะพันธุ์ และคณะ, 2551) กล่าวถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของปัจเจกบุคคลไว้ 2 ประการ ได้แก่

ประการที่ 1 ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม (Environmental Stimuli) หมายถึง ลักษณะของสังคม (Social system) และสภาพการณ์ทางการเมือง (Political Setting) ซึ่งไม่เพียงจะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมทางการเมืองของบุคคลเหล่านั้น แต่ยังมีส่วนให้ข้อมูลต่างๆ เกี่ยวข้องกับขอบเขตปทัสถานและทางเลือกต่างๆ ของการมีส่วนร่วมทางการเมืองของแต่ละบุคคล แม้จะอยู่ในสิ่งแวดล้อมเดียวกันจะรับสิ่งเร้าจากระบบการเมืองสังคมได้ไม่เท่ากัน เพราะเขาจะเลือกรับรู้และเลือกสารเฉพาะสิ่งเร้าที่เหมาะสมและตรงต่อความต้องการของตนเองเท่านั้น

ประการที่ 2 ปัจจัยเกี่ยวกับลักษณะส่วนบุคคล (Personal Factors) ซึ่งมี 5 ประการคือทัศนคติ (Attitudes) ความเชื่อ (Beliefs) ลักษณะทางบุคลิกภาพ (Personality Factors) การสืบลักษณะนิสัยมาจากบิดามารดา (Heredity) และความต้องการในเชิงจิตวิทยา (Psychological Needs)

คณิต ฒ นคร และคณะ (2545) ได้กล่าวไว้ว่า ปัจจัยที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชนแบ่งออกเป็น 4 ประการใหญ่ๆ ดังนี้

1) บริบททางสังคม (Social Context) หมายความว่า สังคมใดมีการร่ำรวยทางสังคมต่ำ ประชาชนที่ได้รับการศึกษามีจำนวนน้อย การเข้าถึงข้อมูลข่าวสารทำได้ยาก ภาระทางสังคมยังมีความเป็นสังคมเมืองต่ำ โอกาสในการมีส่วนร่วมทางการเมืองและความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมทางการเมืองน้อยทำให้ขาดอำนาจการต่อรอง ดังนั้นประชาชนส่วนใหญ่ที่ได้รับการศึกษาสูง มีการรับรองสิทธิรับรู้ข้อมูลข่าวสารที่มีผลในการปฏิบัติ มีความเป็นสังคมเมืองก็จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมในทางการเมือง มีอำนาจต่อรองสูงมากขึ้น นอกจากนั้น บริบททางสังคมยังรวมถึงความสัมพันธ์ของชุมชนหรือความรู้สึกผูกพันเป็นชุมชน (Sense of Community) ของประชาชนในชุมชนด้วย ซึ่งเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมทางการเมืองของพลเมืองในสังคม โดยหากความสัมพันธ์ของชุมชนหรือความรู้สึกผูกพันเป็นชุมชนแน่นแฟ้นก็จะช่วยให้พลเมืองเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง

2) บริบททางเศรษฐกิจ (Content of Economics) ซึ่งจากแนวคิดของ Lepset ในหนังสือ Political Man เห็นว่า ประเทศที่มีความเจริญมั่นคงทางเศรษฐกิจหรือฐานะการครองชีพสูง ก็จะเป็นประชาธิปไตยมากกว่า โดยประชาชนจะมีโอกาสได้มีส่วนร่วมในทางการเมืองมากกว่าประเทศที่ยากจน ดังนั้นถ้าประชาชนมีฐานะทางเศรษฐกิจไม่ดีก็อาจจะเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองน้อย เพราะต้องมีภาระและความ

กังวลอยู่กับเรื่องดำรงชีพเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์อีกมุมหนึ่ง ปัญหาความเดือดร้อนทางเศรษฐกิจ ถ้าอยู่ในภาวะวิกฤติ ก็อาจจะผลักดันให้ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้นได้

3) บริบททางวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Content of Political) หากรัฐใดมีส่วนร่วมมากและมีวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมที่คับแคบ (Parochial Political Culture) ประชาชนไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมือง และไม่สนใจที่จะมีส่วนร่วมในทางการเมืองหรือวัฒนธรรมการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบไพร่ฟ้า (Subject Political Culture) ซึ่งประชาชนในรัฐมีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมืองแต่ไม่สนใจจะมีส่วนร่วมในปัญหาบ้านเมือง อีกทั้งมีความโน้มเอียงในทางยอมรับอำนาจและเชื่อฟังรัฐบาล ก็จะทำให้การมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชนไม่มีความหมาย เป็นข้อจำกัดของการมีส่วนร่วมทางการเมือง ในทางตรงข้ามหากประชาชนในรัฐใดประชาชนมีการสร้างสมวิถีชีวิตและนิสัยแบบประชาธิปไตยหรือมีทัศนคติแบบพลเมืองอารยะ (Civic Attitude) ก็จะส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของประชาชน

4) บริบททางการเมือง (Content of Politics) ระบอบการเมืองที่ไม่เอื้ออำนวยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในทางการเมือง เช่น สังคมที่ปกครองในระบอบเผด็จการ การมีส่วนร่วมทางการเมืองจะต่ำและมักเป็นการมีส่วนร่วมในทางการเมืองแบบพอพิธีหรือเพื่อสนับสนุนรัฐบาล (Content of Support Participation) หรือโน้มน้าวให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมือง “Corporative Military Regime” หรือ “Corporation” ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมแบบระดม (Mobilized Participation) แต่ถ้าเป็นระบอบประชาธิปไตยยิ่งมากเท่าไร การมีส่วนร่วมในทางการเมืองของประชาชนในรัฐนั้นก็จะมีขึ้นมากเช่นกัน

สถิติ นิยมญาติ (2524) ได้อธิบายการเข้ามามีส่วนร่วมในทางการเมืองนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือตัวแปร 3 ตัวแปร คือ

1) ตัวแปรทางสิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) หมายถึง สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ประกอบด้วย ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ อายุ เชื้อชาติ ศาสนา เพศ และที่อยู่อาศัย จากการศึกษาเปรียบเทียบในสหรัฐอเมริกา และประเทศอื่นๆ พบว่า สิ่งเหล่านั้นมีความสัมพันธ์กันกับการมีส่วนร่วมทางการเมือง

2) ตัวแปรทางจิตวิทยา (Psychology Variables) เมื่อพิจารณาในแง่จิตวิทยาแล้วการมีส่วนร่วมทางการเมืองขึ้นอยู่กับรางวัล (Reward) หรือผลตอบแทนจากผู้ที่มีส่วนร่วม เกี่ยวกับเรื่องนี้นักวิชาการมักให้เหตุผลว่า การที่มนุษย์มีส่วนร่วมทางการเมืองนั้นก็เพื่อตอบสนองต่อความต้องการต่าง (Need) เช่น ต้องการอำนาจ ความสำเร็จ การมีสัมพันธ์กับผู้อื่น การมีศักดิ์ศรีและการยอมรับจากสังคม

3) ตัวแปรทางด้านสิ่งแวดล้อมทางการเมือง (Political Environment) ตัวแปรทางด้านสิ่งแวดล้อมทางการเมือง จะมีส่วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งนี้เพราะที่บุคคลจะตัดสินใจกระทำในลักษณะที่เข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมก็ได้

โดยสรุปปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางการเมืองข้างต้น สามารถแบ่งปัจจัยที่เกี่ยวข้องเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยภายนอกหรือปัจจัยทางด้านสิ่งแวดล้อมในบริบทต่างๆ เช่น บริบททางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม เป็นต้น และปัจจัยที่สอง คือ ปัจจัยที่เกิดจากตัวบุคคลที่ถูกกระทบจากสิ่งเร้า การรับรู้ ทักษะคิด ความเชื่อ เป็นต้น ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการตัดสินใจในการมีส่วนร่วมทางการเมืองมากน้อยแตกต่างกันออกไป

องค์ความรู้ใหม่

อธิบายได้ว่าจากองค์ความรู้ได้ว่า หลักการบริหารนิยธรรม 7 เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองให้แก่บุคคลและองค์กร ดังนี้ 1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2. พร้อมเพรียงกันประชุม 3. ไม่ถืออำนาจใครต่อความสะดวก 4. ผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน 5. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี 6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ปูชนียสถาน 7. จัดให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม ที่เอื้อต่อการแสดงออกซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองของผู้คน ได้แก่ ในด้านพฤติกรรมทางการเมือง ด้านการมีส่วนร่วมทางการเมือง ด้านการให้ความรู้ทางการเมือง และด้านการติดตามข่าวสารทางการเมือง

สรุป

หลักอภินิหารธรรม 7 เป็นหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองต่อบุคคลหรือองค์กร คือ 1. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ 2. พร้อมเพรียงกันประชุม 3. ไม่ถืออำนาจใครต่อความสะดวก 4. ผู้ใดเป็นผู้ใหญ่มีประสบการณ์ยาวนาน 5. ให้เกียรติและคุ้มครองกุลสตรี 6. เคารพสักการบูชาเจดีย์ปูชนียสถาน 7. จัดให้ความอารักขา บำรุง คุ้มครอง อันชอบธรรม แก่บรรพชิตผู้ทรงศีลทรงธรรม พฤติกรรมทางการเมือง เป็นการแสดงออกทางการเมืองทั้งในการกระทำหรือความรู้สึกนึกคิดทัศนคติทางการเมือง ตลอดจนการมีส่วนร่วมทางการเมือง ทั้งที่มีผลก่อให้เกิดการพัฒนาร่วมมือ หรือขัดแย้งซึ่งพฤติกรรมทางการเมืองนั้นมีหลายรูปแบบ อาทิ เช่น การออกเสียงเลือกตั้ง การปฏิบัติตามกฎหมาย ส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมทางการเมือง จำแนกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ ปัจจัยภายนอกในบริบทสังคม เศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรม เป็นต้น และปัจจัยที่สองคือ ปัจจัยที่เกิดจากตัวบุคคลที่ถูกกระทบจากสิ่งเร้า การรับรู้ทัศนคติ ความเชื่อ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้จะส่งผลต่อการตัดสินใจให้ประชาชนออกมาใช้สิทธิเลือกตั้ง

เอกสารอ้างอิง

- คณิต ณ นคร และคณะ. (2545). *รัฐธรรมนูญกับการบริหารยุติธรรม*. กรุงเทพมหานคร: วิญญูชน.
- จักรพันธ์ วงษ์บุรณาวาทย์. (2543). *ความรู้เบื้องต้นทางรัฐศาสตร์*. (พิมพ์ครั้งที่ 3). เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- บุศรา โพธิสุข. (2558). *การมีส่วนร่วมทางการเมืองท้องถิ่นของประชาชน : ศึกษาเฉพาะกรณี ตำบลช้างเผือก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่*. รายงานการวิจัย. วิทยาเขตเชียงใหม่: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2550). *ธรรมานุญชีวิต*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ.
- พระพรหมคุณาภรณ์, (ป.อ. ปยุตโต). (2557). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 27). กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- รสลิน ศิริยะพันธุ์ และคณะ. (2551). *พฤติกรรมทางการเมืองของชนชั้นกลางกับพัฒนาการทางการเมืองระบบใหม่ของประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้งในเขตจังหวัดพระนครศรีอยุธยา*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา.

- วิชัย ต้นศิริ. (2547). *วัฒนธรรมทางการเมืองและการปฏิรูป*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายการศึกษา.
- สถิต นิยมญาติ. (2524). *สังคมวิทยาการเมือง*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2539). *สารานุกรมพระพุทธศาสนา*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย